

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymuratov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali

23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №R-566966 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №049864

MUNDARIJA			
1.	Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
2.	Мирзаева Матлуба Ғайбулла қизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
3.	Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебутова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қаҳрамон қизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижли модели учун барқарорлик таҳлили	19
4.	Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
5.	Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
6.	Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
7.	Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
8.	Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
9.	Kurbanbayev Jurabek Eruvbayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
10.	Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
11.	Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
12.	Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
13.	Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
14.	Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
15.	Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
16.	Нурхонов Комилжон Товқараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
17.	Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetirlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
18.	Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
19.	Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
20.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
21.	Kuliboyev Azamat Shonazarovich	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi: nazariya, amaliyot va uslubiyot	165

22.	Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budget tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
23.	Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozoridagi transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
24.	Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узок муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
25.	Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
26.	To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209
27.	Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
28.	Siroj Zarina Rustambekovna	O'zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
29.	To'laev Safarmurod Boymuhammad o'g'li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
30.	Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан фойдаланиш амалиёти	236
31.	Муродов Бобиржон Хаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
32.	Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
33.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Кишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
34.	Sanayev Javohir Shavkat o'g'li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
35.	Хасанов Сабирджан Садикович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
36.	Karimov Shohruh Ahmadullo o'g'li	O'zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
37.	Karimqulov Jasur Imomboyevich, Xojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
38.	Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O'zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301
39.	Олимова Қизлархон Тўра кизи	Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг тизимида мавжуд муаммоларнинг тизимли ечими	308
40.	Xolmurotov Fozil Saribayevich	Hududiy eksportning qo'shilgan qiymati va diversifikatsiya darajasini o'lchash: Xorazm viloyatida export quality index tahlili	314

41.	Jumaniyazov Baxodirovich	Iskandar	To‘qimachilik sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini tashkil etish, tannarxni kalkulyatsiya qilish va tahlil etish bo‘yicha xorijiy tajriba	327
42.	Vaisov Dilshod Ibodullayevich		Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini prognozlashning ekonometrik asoslari	333
43.	Kabilova Zebo Babakulovna		Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari	341
44.	O‘lmasxo‘jayev Abbos o‘g‘li	Zoirxo‘ja	Ta’lim muassasalarida sun’iy intellekt asosidagi adaptiv modellarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholash	353
45.	Jomolov Mirzoxitovich	Muzaffar	Hududlarda investitsiyalar samaradorligini qisqa panel ma’lumotlari asosida o‘rta muddatga prognozlash: Toshkent viloyati misolida	358
46.	Akhmedova Shokhistakhon		Ways to improve sustainable financing mechanisms in Uzbekistan: capital needs, pilot instruments and scenario-based projections to 2030	368

**MINTAQA IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA MEHNAT
RESURLARIDAN FOYDALANISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI**

Kabilova Zebo Babakulovna

iqtisodiyot kafedrası
katta o'qituvchisi
Termiz davlat universiteti
E-mail: zebokabilova2003@mail.ru
ORCID: [0009-0003-8400-5801](https://orcid.org/0009-0003-8400-5801)

Annotatsiya. Mazkur maqolada mintqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan samarali foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari tadqiq etilgan. Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish jarayonida mehnat resurslarining o'rni, ularning shakllanishi, tarkibi va hududiy taqsimlanish xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligiga ta'sir etuvchi iqtisodiy, demografik, ijtimoiy va institutsional omillar tahlil qilingan. Mintaqada bandlikni ta'minlash, mehnat unumdorligini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish va mehnat bozorining muvozanatli faoliyatini ta'minlash barqaror iqtisodiy o'sishning muhim shartlari sifatida asoslangan.

Kalit so'zlar: mintqa iqtisodiyoti, barqaror rivojlanish, mehnat resurslari, mehnat bozori, bandlik, mehnat unumdorligi, inson kapitali, iqtisodiy salohiyat, hududiy rivojlanish, ishchi kuchi, aholi bandligi.

**НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОВЫХ
РЕСУРСОВ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

Кабилова Зебо Бабакуловна

старший преподаватель
кафедры экономика
Термезский государственный университет
E-mail: zebokabilova2003@mail.ru
ORCID: [0009-0003-8400-5801](https://orcid.org/0009-0003-8400-5801)

Аннотация. В статье исследованы научно-теоретические основы эффективного использования трудовых ресурсов в обеспечении устойчивого развития региональной экономики. Раскрывается роль трудовых ресурсов в процессах регионального экономического развития, рассматриваются особенности их формирования, структуры и территориального распределения. Проанализированы экономические, демографические, социальные и институциональные факторы, влияющие на эффективность использования трудовых ресурсов. Обосновано, что обеспечение занятости населения, повышение производительности труда, развитие человеческого капитала и сбалансированное функционирование рынка труда являются важными условиями устойчивого экономического роста региона.

Ключевые слова: региональная экономика, устойчивое развитие, трудовые ресурсы, рынок труда, занятость, производительность труда, человеческий капитал, экономический потенциал, региональное развитие, рабочая сила, занятость населения.

**SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF LABOR RESOURCE
UTILIZATION IN SUSTAINABLE REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT**

Kabilova Zebo Babakulovna

Senior Lecturer at the
Department of Economics

Termez State University
E-mail: zebokabilova2003@mail.ru
ORCID: 0009-0003-8400-5801

Abstract. *This article examines the scientific and theoretical foundations of the effective use of labor resources in ensuring sustainable development of the regional economy. The study highlights the role of labor resources in regional economic development and explores the characteristics of their formation, structure, and territorial distribution. Economic, demographic, social, and institutional factors affecting the efficiency of labor resource utilization are analyzed. The article substantiates that ensuring employment, increasing labor productivity, developing human capital, and maintaining a balanced labor market are important conditions for sustainable economic growth in the region.*

Keywords: *regional economy, sustainable development, labor resources, labor market, employment, labor productivity, human capital, economic potential, regional development, workforce, population employment.*

Kirish

Mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi zamonaviy iqtisodiy siyosatning ustuvor yoʻnalishlaridan biri boʻlib, ushbu jarayon koʻp jihatdan hududda mavjud mehnat resurslarining miqdori, sifati hamda ulardan foydalanish samaradorligi bilan belgilanadi. Globallashuv, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, innovatsion texnologiyalarning ishlab chiqarish jarayonlariga keng joriy etilishi va demografik oʻzgarishlar sharoitida mehnat resurslari iqtisodiy oʻsishning nafaqat asosiy ishlab chiqarish omili, balki hududlarning raqobatbardoshligi, innovatsion salohiyati va uzoq muddatli barqaror rivojlanishini taʼminlovchi strategik resurs sifatida eʼtirof etilmoqda.

Iqtisodiy nazariyaning evolyutsiyasi shuni koʻrsatadiki, mehnat resurslariga boʻlgan yondashuv vaqt oʻtishi bilan sezilarli darajada takomillashgan. Agar klassik iqtisodiy maktab vakillari mehnatni asosan moddiy neʼmatlar yaratishning bosh omili sifatida talqin etgan boʻlsalar, zamonaviy ilmiy qarashlarda u inson kapitali, bilimlar iqtisodiyoti, innovatsion rivojlanish hamda barqaror taraqqiyot konsepsiyalari bilan uzviy bogʻliq boʻlgan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya sifatida baholanadi. Shu bois mehnat resurslarining mohiyatini faqat mehnatga layoqatli aholi soni bilan emas, balki ularning taʼlim darajasi, kasbiy malakasi, sogʻligʻi, innovatsion salohiyati va mehnat unumdorligi kabi sifat koʻrsatkichlari orqali ham baholash zarurati yuzaga kelmoqda.

Mintaqalar kesimida iqtisodiy rivojlanish darajasidagi tafovutlar, bandlik tarkibidagi oʻzgarishlar, mehnat migratsiyasi, raqamli transformatsiya hamda mehnat bozorining yangi talablariga moslashish jarayonlari mehnat resurslaridan samarali foydalanishning nazariy va uslubiy asoslarini yanada chuqurroq tadqiq etishni taqozo etadi. Ayniqsa, hududlarning mavjud mehnat salohiyatidan oqilona foydalanish, inson kapitaliga investitsiyalarni kengaytirish va mehnat unumdorligini oshirish mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini taʼminlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi koʻp jihatdan mavjud mehnat resurslarining miqdori, sifati va ulardan foydalanish samaradorligiga bogʻliq. Zamonaviy iqtisodiy nazariyalarda mehnat ishlab chiqarishning asosiy omillaridan biri sifatida eʼtirof etilib, u nafaqat moddiy boyliklarni yaratish, balki innovatsiyalarni shakllantirish, texnologik taraqqiyotni jadallashtirish va hududlarning raqobatbardoshligini oshirishning strategik omili sifatida ham qaraladi. Shu bois mehnat resurslarining ilmiy-nazariy mohiyatini aniqlashtirish mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish mexanizmlarini tadqiq etishning muhim metodologik asoslaridan biri hisoblanadi.

Mehnat resurslari iqtisodiy tizimning faol elementi hisoblanadi. Chunki ishlab chiqarishning boshqa omillari — kapital, yer, texnologiya va tabiiy resurslar — inson mehnati va bilimlari orqali iqtisodiy qiymatga aylantiriladi. Shu sababli mintaqa iqtisodiyotida mehnat resurslaridan oqilona foydalanish hududiy yalpi mahsulot hajmini oshirish, mehnat unumdorligini yuksaltirish, aholi

daromadlarini ko‘paytirish va ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashning muhim omillaridan biridir.

Barqaror rivojlanishning xalqaro konsepsiyasida ham mehnat resurslaridan samarali foydalanish muhim o‘rin egallaydi. BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlarining 8-maqsadi barqaror va inklyuziv iqtisodiy o‘sish, to‘liq va unumdor bandlik hamda munosib mehnatni ta‘minlashga qaratilgan. Mazkur maqsad doirasida mehnat unumdorligini oshirish, iqtisodiy faoliyatni diversifikatsiya qilish, texnologik modernizatsiya va innovatsiyalarni rivojlantirish alohida belgilangan.

Mavzuning dolzarbligi O‘zbekiston iqtisodiyotidagi demografik jarayonlar bilan ham bevosita bog‘liq. Milliy statistika qo‘mitasining ma‘lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda mehnat resurslari soni 2010-yildagi 16 726,0 ming kishidan 2025-yilda 20 602,6 ming kishigacha oshgan. Bu esa hududlarda yangi ish o‘rinlarini yaratish bilan bir qatorda mavjud mehnat salohiyatidan yanada yuqori samaradorlik bilan foydalanish zaruratini kuchaytiradi.

Shu nuqtayi nazardan, mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanishning nazariy asoslarini tadqiq etish, mavjud muammolarni aniqlash va samaradorlikni oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan samarali foydalanishning ilmiy-nazariy asoslarini tadqiq etish hamda ularning samaradorligini oshirishning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan samarali foydalanish masalasi iqtisodiy nazariya, mehnat iqtisodiyoti va inson kapitalini rivojlantirishga oid ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlarda mehnat resurslarining miqdoriy ko‘rsatkichlari bilan bir qatorda ularning ta‘lim darajasi, kasbiy malakasi, mehnat unumdorligi va iqtisodiy faolligi ham hududiy rivojlanishning muhim omillari sifatida qaraladi.

Inson kapitali nazariyasining asosiy vakillaridan biri T. Schultz mehnat resurslarining iqtisodiy samaradorligini ta‘lim, malaka va inson salohiyatiga kiritiladigan investitsiyalar bilan bog‘laydi. Uning tadqiqotida inson kapitaliga investitsiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirishi va iqtisodiy o‘sishning muhim manbalaridan biri bo‘lishi asoslab berilgan [1]. Mazkur yondashuv mintaqalar iqtisodiy rivojlanishida mehnat resurslarining faqat soni emas, balki ularning sifat xususiyatlari ham hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Xalqaro mehnat tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan mehnat statistikasi standartlarida mehnat, bandlik va mehnatdan to‘liq foydalanilmaslik tushunchalarini statistik jihatdan aniq o‘lchash masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. ILO yondashuvi mehnat resurslaridan foydalanishni faqat ish bilan bandlik orqali emas, balki mehnat salohiyatidan foydalanilmaslik holatlarini ham hisobga olgan holda baholash zarurligini ko‘rsatadi [2]. Bu yondashuv hududiy mehnat bozorining real holatini kompleks tahlil qilish uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Jahon bankining O‘zbekiston bo‘yicha 2026-yilda e‘lon qilingan *Poverty and Equity Assessment* hisobotida mamlakatda farovonlikni oshirish va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirishda mehnat daromadlari, bandlik va inson kapitalining ahamiyati yoritilgan. Hisobotda aholining iqtisodiy imkoniyatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish barqaror farovonlikni ta‘minlashning muhim sharti sifatida qaraladi [3]. Mazkur yondashuv mintaqalar kesimida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini baholashda iqtisodiy imkoniyatlar va bandlik sifatini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

OECDning *Employment Outlook 2024* hisobotida zamonaviy mehnat bozorlarida demografik o‘zgarishlar, ishchi kuchiga talab, mehnat unumdorligi, ish sifati va xodimlarning ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda ishchi kuchi salohiyatidan samarali foydalanish iqtisodiy o‘sish va mehnat bozorining barqarorligi bilan bog‘liqligi

ta'kidlanadi [4]. Ushbu qarash mintaqalar iqtisodiyotida mavjud mehnat resurslarini zamonaviy iqtisodiyot talablariga moslashtirish zarurligini asoslaydi.

BMT Taraqqiyot dasturining *Human Development Report 2021/2022* hisobotida inson taraqqiyoti iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqilib, ta'lim, sog'liqni saqlash, daromad va inson imkoniyatlarining kengayishi o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor qaratilgan [5]. Ushbu konsepsiya mehnat resurslarini faqat iqtisodiy ishlab chiqarish omili sifatida emas, balki inson taraqqiyoti va hududiy farovonlikni ta'minlovchi asosiy resurs sifatida baholash imkonini beradi.

K.H. Abdurakhmanov mehnat iqtisodiyotiga oid tadqiqotlarida mehnat bozori, ishchi kuchi, bandlik, mehnat unumdorligi va mehnatga haq to'lash masalalarini tizimli ravishda yoritadi. Muallif mehnat resurslaridan samarali foydalanishni iqtisodiy manfaatlar, ishchi kuchining sifati va mehnat bozoridagi talab va taklifning o'zaro muvofiqligi bilan bog'laydi [6]. Mazkur yondashuv hududiy mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini baholashda iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlarni birgalikda tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

A.V. Vahobov va A. O'lmasovlarning iqtisodiyot nazariyasiga oid ishlarida ishlab chiqarish omillari, iqtisodiy o'sish, mehnat resurslari va iqtisodiy samaradorlikning nazariy asoslari yoritilgan. Mualliflarning yondashuviga ko'ra, mehnat ishlab chiqarish jarayonining asosiy omillaridan biri bo'lib, undan samarali foydalanish iqtisodiy resurslarning umumiy samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [7]. Ushbu nazariy yondashuv mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida mehnat resurslarining rolini tadqiq etish uchun fundamental asos yaratadi.

Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini uch asosiy yo'nalishda ko'rib chiqish imkonini beradi: **birinchidan**, mehnat resurslarining miqdoriy va demografik salohiyati; **ikkinchidan**, inson kapitali, ta'lim va kasbiy malaka sifati; **uchinchidan**, mehnat resurslarining hududiy iqtisodiyotda real foydalanish samaradorligi. Mavjud tadqiqotlarda ushbu yo'nalishlarning har biri alohida yoritilgan bo'lsa-da, ularni mintaqalar kesimida yagona kompleks baholash metodologiyasida birlashtirish masalasi yanada chuqur tadqiq etishni talab qiladi. Shu jihatdan, mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslarini takomillashtirish mazkur tadqiqotning asosiy ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanish jarayonlarini o'rganishda tizimli, statistik, qiyosiy va iqtisodiy-tahliliy usullardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini mehnat iqtisodiyoti, mintaqaviy rivojlanish, inson kapitali va barqaror rivojlanish nazariyalari tashkil etdi. O'zbekiston hududlarida mehnat resurslarining shakllanishi, bandlik darajasi va ulardan foydalanish samaradorligi rasmiy statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilindi. Shuningdek, mehnat resurslaridan samarali foydalanishga ta'sir etuvchi demografik, iqtisodiy, ijtimoiy, texnologik va institutsional omillar o'rganilib, mavjud ilmiy-nazariy yondashuvlar umumlashtirildi. Tadqiqotda Xalqaro mehnat tashkiloti va boshqa xalqaro tashkilotlarning mehnat bozori, bandlik va barqaror rivojlanish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalaridan ham foydalanildi.

Tahlil va natijalar

XX asrning ikkinchi yarmida mehnat resurslariga nisbatan yondashuv tubdan yangilandi. Teodor Shuls va Gari Bekker tomonidan ishlab chiqilgan inson kapitali nazariyasiga ko'ra, ta'lim, sog'liqni saqlash, kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirishga yo'naltirilgan investitsiyalar iqtisodiy o'sishning eng muhim manbalaridan biridir [1] Becker inson kapitalini shaxsning bilimlari, ko'nikmalari, tajribasi va sog'lig'i yig'indisi sifatida baholab, aynan ushbu omillar mehnat unumdorligini va daromadlarni oshirishini ilmiy jihatdan isbotlagan. Bugungi kunda mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi ham inson kapitalining rivojlanganlik darajasi bilan bevosita bog'liq ekanligi xalqaro amaliyotda keng e'tirof etiladi.

Xalqaro tashkilotlar ham mehnat resurslarini iqtisodiy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri sifatida baholaydi. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) metodologiyasiga ko‘ra, mehnat bozori tahlilida, ishchi kuchi tarkibiga ish bilan band va ish izlayotgan shaxslar kiradi [2]. Mazkur yondashuv mehnat taklifini baholash, bandlik siyosatini ishlab chiqish hamda hududiy mehnat bozori samaradorligini aniqlashda xalqaro standart sifatida qo‘llaniladi.

Jahon banki (World Bank) mehnat resurslarini inson kapitalining asosiy tarkibiy qismi sifatida baholab, zamonaviy iqtisodiyotda milliy boylikning eng katta ulushi aynan inson kapitaliga to‘g‘ri kelishini qayd etadi[3]. Tashkilot ekspertlarining fikricha, iqtisodiy o‘shishning uzoq muddatli barqarorligi tabiiy resurslar yoki ishlab chiqarish quvvatlaridan ko‘ra ko‘proq insonlarning bilim, ko‘nikma va mehnat unumdorligiga bog‘liq.

Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) mehnat resurslaridan samarali foydalanishni inklyuziv va barqaror iqtisodiy o‘shishni ta‘minlovchi eng muhim omillardan biri sifatida e‘tirof etadi[4]. Tashkilotning yondashuviga ko‘ra, iqtisodiy taraqqiyot nafaqat yangi ish o‘rinlarini yaratish, balki mavjud mehnat resurslarining salohiyatidan to‘liq va samarali foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish hamda inson kapitalini uzluksiz rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, mehnat bozorining moslashuvchanligini ta‘minlash, aholining zamonaviy kasbiy va raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirish, uzluksiz ta‘lim (lifelong learning) tizimini takomillashtirish, yuqori samarali va munosib bandlikni kengaytirish hamda mehnat bozorida barcha ijtimoiy guruhlar uchun teng imkoniyatlarni yaratish hududlarning raqobatbardoshligini oshirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida belgilanadi. OECD ekspertlarining ta‘kidlashicha, yuqori malakali va moslashuvchan mehnat resurslari innovatsiyalarni jadallashtirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda mintaqalar iqtisodiyotining uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta‘minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham tashkilot mehnat resurslariga yo‘naltirilgan investitsiyalarni iqtisodiy o‘shishning eng samarali va barqaror manbalaridan biri sifatida baholaydi.

Xuddi shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot dasturi (UNDP) inson salohiyatini barqaror rivojlanishning markaziy omili sifatida e‘tirof etadi[5]. UNDP konsepsiyasiga ko‘ra, iqtisodiy taraqqiyotning asosiy maqsadi faqat yalpi ichki mahsulot yoki daromadlar hajmini oshirish emas, balki insonning bilim olish, sog‘lom va uzoq umr ko‘rish, munosib mehnat qilish hamda o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish imkoniyatlarini kengaytirishdan iboratdir. Shu sababli tashkilot sifatli ta‘lim, zamonaviy kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirish, sog‘liqni saqlash tizimini rivojlantirish, ijtimoiy himoyani kuchaytirish hamda munosib mehnat sharoitlarini yaratishni inson kapitalini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida belgilaydi.

UNDP ekspertlarining fikricha, inson kapitaliga yo‘naltirilgan investitsiyalar mehnat unumdorligini oshirish, innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish, kambag‘allikni qisqartirish va aholi turmush sifatini yaxshilash orqali mamlakat hamda hududlarning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligini ta‘minlaydi. Ayniqsa, mintaqalar kesimida inson salohiyatini rivojlantirish, mehnat resurslarining kasbiy malakasi va raqamli kompetensiyalarini oshirish, yoshlar va ayollar bandligini kengaytirish hamda inklyuziv mehnat bozorini shakllantirish barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim shartlari sifatida baholanadi. Shu nuqtai nazardan, UNDP mehnat resurslaridan samarali foydalanishni nafaqat iqtisodiy o‘shishni jadallashtiruvchi omil, balki inson farovonligi, ijtimoiy adolat va Barqaror rivojlanish maqsadlariga (SDGs) erishishning muhim vositasi sifatida talqin etadi.

Yuqorida tahlil qilingan xorijiy iqtisodiy maktablar vakillarining ilmiy qarashlari mehnat resurslari va inson kapitalining iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rnini yoritishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur ilmiy yondashuvlar Rossiya iqtisodiyot maktabi vakillari tomonidan mehnat salohiyati, inson kapitali va inson resurslarini boshqarish nazariyalari bilan boyitilgan bo‘lsa, O‘zbekiston iqtisodchi olimlari tomonidan ularning mazmuni mamlakatning iqtisodiy islohotlari, hududiy rivojlanish xususiyatlari hamda mehnat bozorini modernizatsiya qilish jarayonlari bilan uyg‘un holda yanada takomillashtirilgan.

Jumladan, akademik Q.X. Abdurahmonovning fikricha, mehnat resurslari iqtisodiy taraqqiyotning asosiy ishlab chiqaruvchi kuchi bo‘lib, ularning samaradorligi faqat mehnatga layoqatli aholi soni bilan emas, balki ta‘lim darajasi, kasbiy malaka, mehnat unumdorligi va inson kapitalining rivojlanganligi bilan belgilanadi[6]. Olim mehnat bozorini samarali boshqarish, munosib mehnat tamoyillarini joriy etish hamda inson kapitaliga investitsiyalarni kengaytirish barqaror iqtisodiy o‘shishning muhim sharti ekanligini ta‘kidlaydi.

Akademik A. Vahobov iqtisodiy o‘shish nazariyasiga tayangan holda, ishlab chiqarish omillari tarkibida inson omili yetakchi o‘rin tutishini qayd etadi[7]. Uning ilmiy qarashlariga ko‘ra, iqtisodiy rivojlanishning intensiv modeli mehnat unumdorligini oshirish, ilmiy-texnik taraqqiyot natijalarini amaliyotga joriy etish va inson kapitaliga investitsiyalarni ko‘paytirish orqali ta‘minlanadi. Shu bois yuqori malakali mehnat resurslari hududlarning raqobatbardoshligini belgilovchi strategik omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Professor B.Berkinov esa hududiy mehnat bozori nuqtai nazaridan yondashib, mehnat resurslarini hududlar kesimida oqilona taqsimlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish, norasmiy bandlikni qisqartirish va samarali bandlikni ta‘minlash mintaqalar iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini qayd etadi. Olimning fikricha, hududiy mehnat bozorining samaradorligi iqtisodiy o‘shish, investitsion faollik va aholi farovonligi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ta‘minlovchi muhim institutsional omildir.

Shunday qilib, xorijiy, rus va o‘zbek iqtisodchi olimlarining ilmiy qarashlari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, bir-birini nazariy va amaliy jihatdan to‘ldiradi. Xususan, klassik iqtisodiy maktab vakillari mehnatni ishlab chiqarishning asosiy omili va qiymat yaratuvchi resurs sifatida talqin qilgan bo‘lsalar, zamonaviy iqtisodiy maktab vakillari mehnat resurslarini inson kapitali, innovatsion salohiyat va iqtisodiy raqobatbardoshlikni belgilovchi strategik omil sifatida baholaydilar. Rossiya iqtisodiyot maktabi vakillari mehnat salohiyati, inson kapitali va inson resurslarini boshqarishning nazariy asoslarini chuqur tadqiq etgan bo‘lsa, O‘zbekiston iqtisodchi olimlari ushbu yondashuvlarni mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlari hamda hududiy mehnat bozori sharoitlariga moslashtirib, mehnat resurslaridan samarali foydalanishning amaliy mexanizmlarini takomillashtirish masalalariga alohida e‘tibor qaratganlar.

Mazkur ilmiy qarashlar Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO), Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD), Jahon banki (World Bank) hamda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot dasturi (UNDP) tomonidan ilgari surilgan konseptual yondashuvlar bilan hamohang bo‘lib, inson kapitalini rivojlantirish, mehnat unumdorligini oshirish, samarali va munosib bandlikni ta‘minlash, uzluksiz ta‘limni rivojlantirish hamda mehnat bozori institutlari samaradorligini kuchaytirishni barqaror iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillari sifatida e‘tirof etadi.

Nazariy qarashlar va ilmiy yondashuvlarning qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, mintaqalar iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslarini baholash faqat ularning miqdoriy ko‘rsatkichlari bilan cheklanmasligi lozim. Aksincha, ularning ta‘lim darajasi, kasbiy malakasi, sog‘lig‘i, raqamli kompetensiyalari, innovatsion faolligi, mehnat unumdorligi hamda zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashuvchanligini qamrab oluvchi kompleks yondashuvni qo‘llash ilmiy va amaliy jihatdan maqsadga muvofiqdir. Mazkur yondashuv mintaqalar iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiy o‘shishni jadallashtirish va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta‘minlashning muhim nazariy-uslubiy asosi hisoblanadi.

Yuqorida keltirilgan ilmiy qarashlar shuni ko‘rsatadiki, mehnat bilan bog‘liq iqtisodiy kategoriyalar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lishiga qaramay, ularning mazmuni, iqtisodiy mohiyati va amaliy vazifalari bir-biridan farq qiladi. Ayrim tushunchalar mehnat qilish imkoniyatiga ega bo‘lgan aholini ifodalasa, boshqalari ushbu resurslarning iqtisodiy jarayonlardagi real ishtiroki yoki sifat jihatlarini aks ettiradi. Shu sababli mintaqalar iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan samarali foydalanish masalasini ilmiy jihatdan asoslash uchun mazkur tushunchalarning mazmun-mohiyatini qiyosiy tahlil qilish muhim metodologik ahamiyatga ega (1-jadval).

1-jadval.

Mehnat resurslari bilan bog‘liq asosiy iqtisodiy tushunchalarning qiyosiy tavsifi va ularning mintqa iqtisodiyotidagi ahamiyati*

Tushuncha	Ilmiy mazmuni	Asosiy xususiyati	Mintqa iqtisodiyotidagi ahamiyati
Mehnat	Moddiy va nomoddiy ne‘matlar hamda xizmatlar yaratishga qaratilgan insonning ongli va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyati.	Ishlab chiqarishning asosiy omili hamda iqtisodiy qiymat yaratuvchi jarayon.	Hududda ishlab chiqarish hajmini oshirish, yalpi hududiy mahsulotni ko‘paytirish va iqtisodiy o‘sishni ta‘minlashning asosiy omili hisoblanadi.
Mehnat resurslari	Mehnat qilish qobiliyatiga ega hamda iqtisodiy faoliyatda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lgan aholi majmui.	Hududning potensial mehnat imkoniyatlarini ifodalaydi.	Mintaqaning iqtisodiy salohiyati, investitsion jozibadorligi va barqaror rivojlanish imkoniyatlarini belgilaydi.
Iqtisodiy faol aholi	Ish bilan band yoki faol ravishda ish izlayotgan shaxslar yig‘indisi.	Mehnat bozorining real ishtirokchilari va mehnat taklifining asosiy manbai hisoblanadi.	Bandlik darajasi, ishsizlik ko‘rsatkichlari va hududiy mehnat bozori samaradorligini tavsiflaydi.
Ishchi kuchi	Insonning jismoniy, aqliy va kasbiy qobiliyatlari yig‘indisi bo‘lib, ishlab chiqarish jarayonida bevosita foydalaniladi.	Qo‘shimcha qiymat yaratishda bevosita ishtirok etuvchi ishlab chiqarish omili.	Mehnat unumdorligini oshirish, ishlab chiqarish samaradorligini ta‘minlash va raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.
Inson kapitali	Ta‘lim, kasbiy malaka, tajriba, sog‘liq va kompetensiyalar yig‘indisi bo‘lib, iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi resursdir.	Mehnat unumdorligi, innovatsion faollik va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiradi.	Hududning innovatsion rivojlanishi, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish va uzoq muddatli iqtisodiy raqobatbardoshligini ta‘minlaydi.
Mehnat salohiyati (potensial)	Hududning mavjud va istiqboldagi mehnat imkoniyatlarini belgilovchi miqdoriy hamda sifat ko‘rsatkichlari majmui.	Mehnat resurslarining umumiy imkoniyatlarini kompleks baholash imkonini beradi.	Mintaqaning barqaror iqtisodiy rivojlanishi, mehnat bozori muvozanati va strategik rivojlanish istiqbollari belgilovchi asosiy omillardan biridir.

*Muallif ishlanmasi.

Jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, mehnat bilan bog‘liq iqtisodiy kategoriyalar o‘zaro uzviy bog‘langan yagona tizimni tashkil etadi va ularning har biri mintqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta‘minlashda alohida funksional ahamiyat kasb etadi. Xususan, mehnat ishlab chiqarish jarayonining mazmunini ifodalovchi asosiy iqtisodiy kategoriya bo‘lsa, mehnat resurslari iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘lgan insonlar majmuini tavsiflaydi. Iqtisodiy faol aholi va ishchi kuchi mehnat resurslarining mehnat bozorida bevosita ishtirok etayotgan faol qismini ifodalasa, inson kapitali ularning sifat tavsiflarini, ya‘ni bilim, malaka, sog‘liq va kasbiy kompetensiyalarini aks ettiradi. O‘z navbatida, mehnat salohiyati mazkur kategoriyalarni yagona tizim sifatida birlashtirib, hududning mavjud va istiqboldagi mehnat imkoniyatlari hamda iqtisodiy rivojlanish salohiyatini belgilaydi.

Shundan kelib chiqib, mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslarini baholash faqat ularning miqdoriy ko'rsatkichlari bilan cheklanmasligi lozim. Aksincha, iqtisodiy faollik darajasi, inson kapitalining sifati, kasbiy malaka, mehnat unumdorligi va mehnat salohiyatidan foydalanish samaradorligini kompleks baholash hududning iqtisodiy o'sishi va raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim metodologik asosi hisoblanadi. Shu bois mazkur iqtisodiy kategoriyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mehnat resurslaridan samarali foydalanishni baholash va mintaqaviy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda tayanch nazariy-uslubiy yondashuv sifatida e'tirof etiladi.

Mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi mavjud mehnat resurslari hajmiga emas, balki ulardan qay darajada samarali foydalanilishiga ham bevosita bog'liqdir. Iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy modelida mehnat resurslari ishlab chiqarish omillaridan biri sifatida emas, balki iqtisodiy o'sish, innovatsion rivojlanish va hududlarning raqobatbardoshligini ta'minlovchi strategik resurs sifatida qaralmoqda. Shu sababli mehnat resurslaridan samarali foydalanish masalasi iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mehnati resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiy mazmuniga ko'ra mavjud mehnat salohiyatidan oqilona foydalanish, uning sifat ko'rsatkichlarini muntazam takomillashtirish hamda mehnat faoliyati natijasida yuqori iqtisodiy va ijtimoiy samaraga erishish jarayonini anglatadi. Ushbu jarayon faqat bandlikni ta'minlash bilan cheklanmay, balki mehnat unumdorligini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish, kasbiy kompetensiyalarni yuksaltirish, mehnat bozorining moslashuvchanligini kuchaytirish va innovatsion faoliyatni rag'batlantirishni ham o'z ichiga oladi.

Nazariy jihatdan mehnat resurslaridan samarali foydalanish ikki asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchisi, **miqdoriy samaradorlik** bo'lib, u mehnat resurslarining iqtisodiy faoliyatga jalb etilish darajasi, bandlik ko'lamini va ish vaqtidan oqilona foydalanish orqali tavsiflanadi. Ikkinchisi esa **sifat samaradorligi** bo'lib, u inson kapitalining rivojlanishi, ta'lim va kasbiy malaka darajasi, mehnat unumdorligi, innovatsion kompetensiyalar hamda zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish imkoniyatlari bilan belgilanadi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda aynan sifat omillari hududlarning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishi va raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omilga aylanmoqda.

Mehnati resurslaridan samarali foydalanishning mohiyati mehnat salohiyatini iqtisodiy natijaga aylantirish jarayonida namoyon bo'ladi. Bunda mavjud bilim, malaka, tajriba va kasbiy kompetensiyalar yuqori mehnat unumdorligini ta'minlaydi, mehnat unumdorligining oshishi esa ishlab chiqarish samaradorligi va qo'shilgan qiymat hajmini ko'paytiradi. Natijada hududning yalpi hududiy mahsuloti ortadi, aholi daromadlari va turmush sifati yaxshilanadi, investitsion jozibadorlik kuchayadi hamda iqtisodiy rivojlanishning barqarorligi ta'minlanadi.

Shu bilan birga, mehnat resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiy natijalar bilan cheklanmaydi. U ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish, sifatli bandlikni kengaytirish, mehnat bozorida teng imkoniyatlarni yaratish, innovatsion iqtisodiyotga mos kadrlar tayyorlash va ekologik jihatdan mas'uliyatli ishlab chiqarishni rivojlantirish kabi yo'nalishlarni ham qamrab oladi. Shu jihatdan mazkur kategoriya iqtisodiy, ijtimoiy, innovatsion va ekologik samaradorlikning o'zaro uyg'unlashuviga asoslangan kompleks ijtimoiy-iqtisodiy jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

Mehnati resurslaridan samarali foydalanish ko'p qirrali iqtisodiy kategoriya bo'lib, uning natijalari faqat ishlab chiqarish samaradorligida emas, balki ijtimoiy rivojlanish, innovatsion faollik va ekologik barqarorlikda ham namoyon bo'ladi. Shu sababli mazkur jarayonni baholashda turli samaradorlik yo'nalishlarini kompleks tarzda tahlil qilish zarur. Shunday qilib, mehnat resurslaridan samarali foydalanishni baholashda ushbu samaradorlik turlarini alohida emas, balki o'zaro bog'liq yagona tizim sifatida tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Bunday kompleks yondashuv mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlash, mehnat bozorining samaradorligini oshirish hamda hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Quyidagi jadvalda mehnat resurslaridan samarali foydalanishning asosiy turlari, ularning

mazmuni, baholash ko‘rsatkichlari hamda mintaqa iqtisodiyotiga ta’siri tizimli ravishda keltirilgan(2-jadval).

2-jadval.

**Mehnat resurslaridan samarali foydalanish samaradorligining
asosiy turlari va ularning tavsifi***

Samaradorlik turi	Mazmuni	Baholash ko‘rsatkichlari	Mintaqa iqtisodiyotiga ta’siri
Iqtisodiy samaradorlik	Mehnat resurslaridan oqilona foydalanish natijasida ishlab chiqarish hajmi, qo‘shilgan qiymat va mehnat unumdorligining oshishini ifodalaydi.	Mehnat unumdorligi, YAHM (yalpi hududiy mahsulot), qo‘shilgan qiymat, o‘rtacha ish haqi, rentabellik darajasi.	Iqtisodiy o‘sishni jadallashtiradi, hududning raqobatbardoshligini oshiradi, investitsion jozibadorlikni kuchaytiradi.
Ijtimoiy samaradorlik	Aholining bandligi, daromadlari, mehnat sharoitlari va turmush sifatining yaxshilanishi orqali namoyon bo‘ladi.	Bandlik darajasi, ishsizlik darajasi, aholi daromadlari, kambag‘allik darajasi, munosib mehnat ko‘rsatkichlari.	Ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi, aholi farovonligini oshiradi, ijtimoiy tengsizlikni kamaytiradi.
Innovatsion samaradorlik	Inson kapitali, ilmiy salohiyat va zamonaviy texnologiyalar asosida mehnat unumdorligini oshirishni tavsiflaydi.	Innovatsion faol korxonalar ulushi, ilmiy-tadqiqot xarajatlari, raqamli kompetensiyalar darajasi, yangi texnologiyalarni joriy etish ko‘rsatkichlari.	Innovatsion rivojlanishni jadallashtiradi, yuqori qo‘shilgan qiymatli ishlab chiqarishni kengaytiradi va hududning texnologik raqobatbardoshligini oshiradi.
Ekologik samaradorlik	Mehnat faoliyatini tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik xavfsizlik tamoyillari asosida tashkil etishni ifodalaydi.	Resurs tejamkorligi, energiya samaradorligi, chiqindilar hajmi, qayta ishlash ulushi, ekologik standartlarga rioya etish darajasi.	Atrof-muhitni muhofaza qilishni kuchaytiradi, «yashil iqtisodiyot»ni rivojlantiradi hamda hududning ekologik barqarorligini ta’minlaydi.

**Muallif ishlanmasi.*

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, mehnat resurslaridan samarali foydalanish faqat iqtisodiy natijalar bilan cheklanmaydi. Uning samaradorligi iqtisodiy, ijtimoiy, innovatsion va ekologik yo‘nalishlarning o‘zaro uyg‘unligi orqali namoyon bo‘ladi. Xususan, iqtisodiy samaradorlik mehnat unumdorligini va ishlab chiqarish hajmini oshirsa, ijtimoiy samaradorlik aholi bandligi va turmush farovonligini yaxshilaydi. Innovatsion samaradorlik yangi bilim va texnologiyalarni joriy etish orqali hududning raqobatbardoshligini kuchaytiradi, ekologik samaradorlik esa tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

Nazariy yondashuvlarni umumlashtirish va amalga oshirilgan tahlillar asosida mehnat resurslaridan samarali foydalanish hududning mavjud mehnat salohiyatini inson kapitalini rivojlantirish, mehnat unumdorligini oshirish, zamonaviy kasbiy va raqamli kompetensiyalarni shakllantirish, mehnat bozori institutlari samaradorligini kuchaytirish hamda innovatsion

bandlikni qo'llab-quvvatlash orqali iqtisodiy o'sish, ijtimoiy farovonlik va mintaqaning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlashga qaratilgan kompleks ijtimoiy-iqtisodiy jarayon sifatida talqin etiladi. Mazkur yondashuvni amaliy jihatdan baholash, avvalo, mamlakat va uning hududlarida mavjud mehnat resurslarining miqdoriy dinamikasi hamda ulardan foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, O'zbekistonda mehnat resurslarining shakllanish va o'sish tendensiyalarini ko'rib chiqish mintaqaviy mehnat salohiyatini baholashning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

O'zbekiston Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari mamlakatda mehnat resurslari soni uzoq muddatli davrda o'sib borayotganini ko'rsatadi. 2010-yilda mamlakat mehnat resurslari 16 726,0 ming kishini tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilga kelib ushbu ko'rsatkich 20 602,6 ming kishiga yetgan.

3-jadval.

O'zbekistonda mehnat resurslari sonining dinamikasi*

№	Yil	Mehnati resurslari, ming kishi
1.	2010	16 726,0
2.	2015	18 276,1
3.	2020	19 158,2
4.	2021	19 334,9
5.	2022	19 517,5
6.	2023	19 739,6
7.	2024	20 085,2
8.	2025	20 602,6

*Muallif ishlanmasi.

Jadvaldan ko'rinadiki, 2010–2025-yillar davomida mamlakat mehnat resurslari qariyb 3,9 mln kishiga oshgan. Bu holat hududiy mehnat bozorlariga qo'shimcha bosim bilan birga yangi iqtisodiy imkoniyatlarni ham yaratadi.

Mehnati resurslarining o'sishi bir tomondan mintaqalar uchun katta inson kapitali salohiyatini shakllantirsa, ikkinchi tomondan ushbu resurslarni samarali ish bilan ta'minlash, ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va yuqori unumdor ish o'rinlariga yo'naltirish vazifasini yuzaga keltiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy modelida mehnati resurslarini faqat miqdoriy ko'rsatkich sifatida baholash yetarli emas. Mehnati resurslarining sifati, unumdorligi, moslashuvchanligi va innovatsion salohiyati asosiy mezonlardan biri sifatida qaralishi lozim.

BMTning 8-Barqaror rivojlanish maqsadi ham iqtisodiy o'sish bilan bir qatorda yuqori mehnati unumdorligi, munosib mehnati, samarali bandlik va iqtisodiy faoliyatni diversifikatsiya qilishga urg'u beradi.

Xalqaro mehnati tashkilotining 2025-yilgi hisobotida ham global mehnati bozorida yoshlar bandligi, gender tafovutlari, malaka va ish o'rinlari o'rtasidagi nomuvofiqlik hamda texnologik o'zgarishlarning ta'siri muhim masalalar sifatida ko'rsatilgan.

Bu holat mintaqalar uchun muhim xulosani beradi: mehnati resurslarini boshqarish siyosati faqat ish o'rinlari sonini ko'paytirishga emas, balki ularning iqtisodiy samaradorligi va sifatini oshirishga yo'naltirilishi kerak.

O'zbekiston bo'yicha Jahon bankining 2026-yilda e'lon qilingan baholashida ham bandlikning o'sishi kambag'allikni qisqartirishga sezilarli hissa qo'shgani qayd etilgan. Shu bilan birga, yangi ish o'rinlarining katta qismi qurilish va savdo sohalarida jamlangani, norasmiy bandlik ulushi yuqoriligi hamda mehnati unumdorligini oshirish muhim vazifa bo'lib qolayotgani ko'rsatilgan.

Mintaqalarda mehnati resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo'nalishlari. Tadqiqot asosida quyidagi ustuvor yo'nalishlarni taklif etish mumkin:

Birinchidan, hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuviga mos kasbiy ta'lim tizimini

shakllantirish zarur. Ta'lim muassasalaridagi mutaxassisliklar tarkibi mintaqaning real mehnat bozori ehtiyojlari bilan muvofiqlashtirilishi lozim.

Ikkinchidan, mehnat unumdorligi yuqori bo'lgan yangi ish o'rinlarini yaratishga ustuvorlik berish kerak. Ayniqsa, qayta ishlash sanoati, zamonaviy xizmatlar, IT, logistika, turizm, agrotexnologiya va innovatsion ishlab chiqarish yo'nalishlari hududiy bandlikni diversifikatsiya qilish imkonini beradi.

Uchinchidan, yoshlar va ayollar bandligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish zarur. ILO ma'lumotlari ham yoshlar va ayollarning mehnat bozoridagi imkoniyatlari bilan bog'liq muammolar saqlanib qolayotganini ko'rsatadi.

To'rtinchidan, mehnat bozorini raqamlashtirish lozim. Hududlarda ish beruvchilar va ish izlovchilarni yagona raqamli platformalar orqali bog'lash, kasbiy kompetensiyalarni elektron baholash va mehnat bozoridagi talabni prognozlash samaradorlikni oshirishi mumkin.

Beshinchidan, norasmiy bandlikni qisqartirish va rasmiy bandlikni rag'batlantirish muhim. Bu nafaqat mehnat huquqlarini himoya qilish, balki soliq bazasini kengaytirish va aholini ijtimoiy himoya qilish imkoniyatlarini ham oshiradi.

Oltinchidan, hududiy mehnat migratsiyasini samarali boshqarish zarur. Mehnat resurslarining hududlararo harakatini hisobga olgan holda transport, uy-joy, ta'lim va ijtimoiy infratuzilma siyosatini muvofiqlashtirish maqsadga muvofiq.

Yettinchidan, yashil iqtisodiyot va raqamli iqtisodiyot sharoitida yangi kasblarga tayyorlash tizimini rivojlantirish kerak. Texnologik o'zgarishlar ayrim kasblarga talabni kamaytirishi bilan birga yangi kasbiy yo'nalishlarga talabni yuzaga keltiradi. ILO ham texnologik o'zgarishlar sharoitida ko'nikmalarni yangilash va qayta tayyorlashga investitsiyalar zarurligini ta'kidlaydi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijasida mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanish iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional omillarning o'zaro ta'siriga asoslangan murakkab jarayon ekanligi aniqlandi.

Mehnat resurslari mintaqaning iqtisodiy salohiyatini shakllantiruvchi asosiy omillardan biri bo'lib, ularning samaradorligi faqat miqdor bilan emas, balki ta'lim darajasi, kasbiy malaka, mehnat unumdorligi, innovatsion qobiliyat va mehnat bozorining ehtiyojlariga moslashish darajasi bilan belgilanadi.

O'zbekiston misolida mehnat resurslari sonining izchil oshib borayotgani hududlar oldiga yangi ish o'rinlarini yaratish, mehnat unumdorligini oshirish va inson kapitalidan samarali foydalanish vazifalarini qo'yimoqda. Rasmiy statistika bo'yicha 2025-yilda mamlakat mehnat resurslari 20,6 mln kishidan oshgan.

Tadqiqot asosida mintaqalar iqtisodiyotida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun quyidagi kompleks yondashuvni shakllantirish taklif etiladi:

ta'lim → malaka → bandlik → unumdorlik → daromad → inson kapitali → barqaror rivojlanish.

Mazkur yondashuvni amalga oshirish hududlarning mavjud mehnat salohiyatidan samarali foydalanish, aholi daromadlarini oshirish, iqtisodiy faollikni kuchaytirish va hududlar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni qisqartirishga xizmat qilishi mumkin.

Shuningdek, mintaqaviy siyosatda mehnat resurslarining miqdoriy ko'rsatkichlari bilan bir qatorda mehnat unumdorligi, ish o'rinlarining sifati, rasmiy bandlik, kasbiy kompetensiyalar, yoshlar va ayollar bandligi, raqamli ko'nikmalar hamda inson kapitaliga investitsiyalar asosiy indikatorlar sifatida qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Schultz, T.W. (1961). "Investment in Human Capital." *The American Economic Review*, 51(1), 1–17

2. International Labour Organization. Resolution concerning statistics of work, employment and labour underutilization. Geneva: ILO. 2013
3. World Bank. Uzbekistan Poverty and Equity Assessment: Rising to Prosperity — Broadening Opportunities for All. Washington, D.C., 2026.
4. OECD. *OECD Employment Outlook 2024*. Paris: OECD Publishing, 2024. P. 25–38.
5. United Nations Development Programme. *Human Development Report 2021/2022: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping Our Future in a Transforming World*. – New York: UNDP, 2022. – 319 p.
6. Abdurakhmanov, K. Kh. . *Labour Economics: Theory and Practice*. London: Scientific Publishing House IVG. 2020. ISBN: 978-1912966011
7. Vahobov, A. V., & O‘lmasov, A. *Iqtisodiyot nazariyasi*. Toshkent: Iqtisod-Moliya. 2014. ISBN: 978-9943-13-503-1.

